

Криворізький державний педагогічний університет

УДК 377.3 : 78 + 37.036

Король Анжела Миколаївна

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ МУЗИЧНИХ ШКІЛ
ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.09-теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Кривий Ріг – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Криворізькому державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
Кондрашова Лідія Валентинівна,
Криворізький державний педагогічний університет,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Слободянюк Аркадій Андрійович,
Севастопольський державний технічний університет,
професор кафедри фізики;

кандидат педагогічних наук, доцент,
Вієвська Муза Георгіївна,
Криворізький економічний інститут
Київського національного економічного університету,
доцент кафедри педагогіки і психології

Провідна установа: Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
Міністерство освіти і науки України,
м. Кіровоград

Захист відбудеться 11 грудня 2002 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.053.01 у Криворізькому державному педагогічному університеті (50086, м. Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 54)

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету (50086, м. Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 54).

Автореферат розісланий 09 листопада 2002 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.Б.Штельмах

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Національне відродження України, інтеграція її у світове товариство вимагають створення нової системи освіти, спрямованої на формування творчої особистості учня. Становлення такої особистості є одним із основних завдань сучасного навчання.

У Законі України “Про освіту” та “Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті” зазначається, що головна мета шкільної освіти полягає у створенні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формуванні інтелектуального та культурного потенціалу нації.

Потреба суспільства в особистості, яка б характеризувалася високим рівнем сформованості готовності до творчої діяльності, зумовлена необхідністю розвитку навичок постійного пошуку нової інформації, творчої самоорганізації в навчальній діяльності, установки на нестандартні вирішення творчих завдань, саморозвиток власної концепції “Я”, забезпечує здатність продуктивно реалізовуватися в сучасних умовах, що сприяє зміцненню особистісно орієнтованої стратегії.

В Україні це питання не розглядалося в ролі показника сучасного реформування освіти з позиції наукової новизни, творчо-діяльнісного та особистісно орієнтованого ставлення до вирішення проблем Світу, Вітчизни, родини та довкілля, суб'єкта творчості з розвиненою здатністю породжувати нові продукти, технології та власні духовні цінності ні у вищих навчальних закладах, ні в практиці музичних шкіл. Це стосується і представленої нами проблеми формування готовності учнів до творчої діяльності.

Вивчення одержаної практичної інформації свідчить про наявність *протиріч* між необхідністю навчання, орієнтованого на формування особистості, що здатна до самоактуалізації (створення самої себе), і відсутністю відповідних педагогічних технологій; потребою розуміння сутності творчої діяльності й невизначеністю механізмів реалізації цього процесу; доцільністю розробки обґрунтування системи педагогічних умов використання нетрадиційних методів навчання і низьким рівнем розробленості цього питання.

Фактор включення у формування готовності учнів до творчої діяльності нетрадиційними методами навчання механізмів спонтанної творчості, способів актуалізації образів-ідей, різноманітних типів асоціювання на синтетичній основі донині ще не дістав належного обґрунтування в теорії, ні апробації в педагогічній практиці.

Проблема розвитку особистості, здатної до самоактуалізації в процесі творчої діяльності, визначення її різних аспектів привертала увагу багатьох дослідників. Теоретичні основи творчої діяльності з позиції філософії досліджувалися Аристотелем, М.Бердяєвим, Конфуцієм, Платоном, та іншими.

Значний внесок в обґрунтування психологічного аспекту формування готовності учнів до

творчої діяльності зробили Г. Балл, Л. Виготський, І.Зязюн, Г. Костюк, В. Рибалко, С. Рубінштейн, Б. Теплов та інші.

В останні десятиріччя все більше уваги було приділено формуванню особистості, здатної нести відповідальність за власні рішення та вчинки (Е.Абдуллін, Ш.Амонашвілі, Л.Баренбойм, Р.Беланова, Л.Гарднер, Х.Келвін, В. Ражніков, С. Сисоєва та інші).

Сьогодні назріла потреба у теоретичному обґрунтуванні сутності змісту важливих характеристик готовності учнів до творчої діяльності, визначенні можливостей навчального процесу у формуванні цього складного особистісного утворення, яке виступає важливою характеристикою творчої особистості; виявленні сукупності педагогічних умов з упровадженням нетрадиційних методів навчання, що забезпечують результативність формування готовності учнів до творчої діяльності, невід'ємною частиною якої є робота з творчого становлення особистості; діях, які зумовлені свободою вибору художніх вчинків, самостійністю мислення, стійкістю щодо поєднання інтелектуальної креативності у вирішенні творчих завдань з витонченістю почуттів, здатністю до ризику, розвитку власних здібностей.

Потреба в реалізації перелічених завдань спонукала обрати темою дослідження “Формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету, що виконується на замовлення Міністерства освіти і науки України за темою: “Формування творчої особистості майбутнього вчителя” (№ 2-96). Тему дисертації затверджено на вченій раді Криворізького державного педагогічного інституту (протокол №2 від 15 вересня 1997 року) й узгоджено в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №7 від 26 жовтня 2000 року).

Об'єкт дослідження – процес формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови використання нетрадиційних методів музичного навчання у формуванні готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності, змісту готовності учнів до творчої діяльності й її ролі у становленні особистості, виявленні та експериментальній перевірці педагогічних умов упровадження нетрадиційних методів музичного навчання, що забезпечують ефективність процесу формування готовності учнів до творчої діяльності.

В основу дисертаційного дослідження покладено **припущення** про те, що процес формування готовності учнів до творчої діяльності буде проходити успішно, якщо забезпечити:

- усвідомлення учнями вагомості творчої діяльності в становленні їхньої особистості, формування у них потреби у творчій діяльності;

- установку учнів, що навчаються, на корекцію показників готовності до творчої діяльності на засадах визначення закономірностей митця, дослідника та виявлення їх в ролі партнера спілкування з учителем, учнями та творами мистецтва;

- оволодіння школярами системою знань та прийомів про особливості закономірностей творчої діяльності, способів регуляції поведінки на індивідуальних заняттях в музичних класах та в межах факультативу “Я – творча особистість”;

- індивідуальний підхід і свободу вибору завдань на основі концепції, що визначає особливості власного “Я”, коли учень включається у взаємодію з партнерами в ході колективного спілкування за допомогою використання цілісної системи нетрадиційних методів навчання;

- своєчасну діагностику рівнів сформованості готовності учнів до творчої діяльності.

Відповідно до поставленої мети і висунутої гіпотези було сформульовано такі завдання:

1. Визначити сутність, зміст, структурні компоненти й основні характеристики готовності учнів середніх класів музичних шкіл до творчої діяльності.

2. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити комплекс дослідних завдань для формування готовності учнів до творчої діяльності.

3. Виявити й експериментально перевірити сукупність педагогічних умов використання нетрадиційних методів навчання для формування такого складного особистісного утворення, як готовність до творчої діяльності.

Методологічною основою дослідження є концепції вітчизняних і зарубіжних вчених про сутність творчої особистості людини, фактори її становлення; роль готовності у формуванні нових продуктів творчості на основі самореалізації, самовдосконалення, збагачення самосвідомості, накопичення емоційно-образного та духовного досвіду, вчення про діалектичну єдність інтелектуальних й емоційно-вольових, пізнавально-операційних, аналітико-синтетичних та спонтанних компонентів творчої діяльності; вчення про діяльнісний та особистісно орієнтований підхід у формуванні готовності учнів до творчої діяльності.

Теоретична основа дослідження. У визначенні сутності, структури, змісту, закономірностей формування готовності учнів середніх класів музичних шкіл за основу взято роботи про: формування готовності до творчої діяльності в межах діяльнісного підходу (П. Гальперін, С.Гончаренко, О. Леонтьєв, Л. Пономарьов, С. Рубінштейн та інші); механізми формування готовності особистості до діяльності (М.Дьяченко, Л. Кандибович, М. Котик, Л. Кондрашова, А. Ліненко та інші); особистісно орієнтований підхід до розвитку творчої особистості учня (І.Зязюн, Г. Костюк, О. Пехота, В. Семиченко, С. Сисоєва, А.Слободянюк, В. Сухомлинський та інші); механізми регуляції готовності особистості до творчої діяльності (О.Алексєєв, Ю. Алієв, Б. Асаф'єв, Л. Виготський, Г. Майєр, О. Підвала, Ю.Полянський, Р. Томпсон, К. Халл та інші); зв'язок потреб, мотивів та емоційно-вольових компонентів (О.

Бондарчук, І. Додонов, О. Леонт'єв, А. Маслоу та інші); форми, методи, засоби, шляхи формування готовності учнів до творчої діяльності (Ю. Азаров, Ю. Бабанський, І. Бех, Т. Ільїна, Д. Кабалевський, І. Лернер, О. Рудницька, М. Фіцула, І. Якиманська, М. Ярмаченко та інші).

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**:

– **теоретичні**: методи аналізу (порівняльного, історичного) для вивчення наявних наукових підходів до вирішення проблеми дослідження; систематизації й узагальнення теоретичних питань для обґрунтування педагогічних умов використання нетрадиційних методів навчання у формуванні готовності учнів середніх класів музичних шкіл до творчої діяльності; метод моделювання для розробки системи заходів, спрямованих на реалізацію досліджуваних умов;

– **емпіричні**: педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий) для перевірки гіпотези дослідження; спостереження, анкетування, бесіда, експертні оцінки, опитування, тестування для виявлення рівня сформованості окремих складових готовності учнів до творчої діяльності; якісний і кількісний аналіз його результатів для статистичної обробки та групування експериментальних даних.

Експериментальна база та етапи дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Криворізьких музичних шкіл № 1, 3, 5, 11, ДМШ № 1 м. Херсона. Різними видами дослідження охоплено 584 учнів (5-7 класів музичних шкіл). Розробка проблеми здійснювалась у три етапи:

Перший етап (1997-1998 рр.) – вивчалася наукова література з проблеми, аналізувався досвід учителів музики, проводилися дослідження діагностуючого й констатуючого характеру, розроблялися вихідні теоретичні положення, визначалися об'єкт, предмет, мета й завдання, гіпотеза дослідження, розроблялася методика навчання відповідно до поставленої мети.

Другий етап (1998-2000 рр.) – проводилася дослідно-експериментальна робота, апробація дослідницьких методик, перевірялась ефективність педагогічних умов, що забезпечують дієвість формування готовності учнів до творчої діяльності, уточнювалися показники й рівні сформованості цього складного особистісного утворення учнів у процесі навчання в музичних класах.

Третій етап (2000-2002 рр.) – аналізувалися й узагальнювалися матеріали дослідження, оброблялись експериментальні дані, формулювалися висновки, розроблялись і впроваджувались у навчально-творчу діяльність методичні рекомендації з формування готовності учнів до творчої діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в систематизації сучасних наукових підходів за проблемами формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності; визначенні сутності, змісту структурних компонентів та основних характеристик цього складного особистісного утворення, що поєднує у собі мотиваційний, орієнтаційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний та оцінювальний компоненти; обґрунтуванні педагогічних

умов, спрямованих на підвищення

результативності нетрадиційних методів навчання у формуванні готовності учнів до творчої діяльності; подальшого розвитку набули форми і методи реалізації принципу рольової перспективи у формуванні учнів за схемою “Я – творча особистість”.

Теоретичне значення роботи. Обґрунтовані в дисертації положення доповнюють теорію особистісно зорєнтованого навчання учнів музичних шкіл; визначена сукупність педагогічних умов, що забезпечують формування знань, потреб, самоактуалізацію особистості, міжособистісне спілкування, ситуацію успіху, фантазування і сприяють підвищенню якості навчального процесу у формуванні готовності учнів до творчої діяльності; розкриті можливості нетрадиційних методів у поетапному формуванні готовності учнів до творчої діяльності.

Розроблено й обґрунтовано механізми і критерії діагностики ступеня сформованості готовності, показниками яких є знання, навички, вміння до творчої діяльності, сформованість самооцінки, оволодіння вміннями до імпровізації, навичками слухового самоконтролю, наявність новизни у створенні продуктів власної творчості, розвиток яких дозволяє визначити адаптивний, продуктивний, варіативно-утворювальний, індивідуально-утворювальний рівні готовності учнів до творчої діяльності, результативність впливів нетрадиційних методів на формування цього складного особистісного утворення.

Практичне значення отриманих результатів: розроблено й упроваджено в практику шкіл авторський факультатив “Я – творча особистість”; індивідуальну програму навчання, зміст і завдання-ситуації та завдання-вправи; сукупність нетрадиційних методів музичного навчання у формуванні готовності учнів до творчої діяльності (психодрами, евритміки, емоційно-образної драматургії, імпровізації, ігрові методи та інші). Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці музичних шкіл.

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечуються методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету, меті та завданням, дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези, поєднанням кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, співвідношенням результатів дослідження з масовою педагогічною практикою.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки, рекомендації й результати дослідження обговорювалися на звітних наукових конференціях у Криворізькому державному педагогічному університеті, доповідалися на засіданнях кафедри педагогіки, семінарі молодих дослідників та науково-методичних семінарах, постійно діючих при кафедрі педагогіки Криворізького педагогічного університету, Міжнародній науково-практичній конференції (Кривий Ріг, 2001 рік). На основі експериментально перевічених матеріалів розроблено програму й зміст факультативу “Я – творча особистість”.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося через публікацію статей для викладачів вищих навчальних закладів і вчителів шкіл.

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 7 одноосібних публікаціях автора, з яких 5 статей у провідних наукових фахових виданнях.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, 5 додатків. Загальний обсяг дисертації 227 с., основний зміст викладено на 169 сторінках машинописного тексту, який ілюстровано 12 таблицями та 2 схемами. Список використаних джерел складає 217 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, охарактеризовано методи та етапи дослідно-експериментальної роботи, розкрито вірогідність, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних результатів, вказано шляхи апробації та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** “Теоретичні основи формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності” аналізується стан досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі, розкриваються різні підходи до тлумачення понять “творча діяльність”, “готовність до творчої діяльності”, її змісту і структурних компонентів, з'ясовуються філософські та прикладні аспекти цього феномену, визначаються сутність, зміст, основні характеристики формування готовності до творчої діяльності, показники різних рівнів її сформованості в учнів музичних шкіл; теоретично обґрунтовуються можливості нетрадиційних методів навчання у процесі формування цього складного утворення, яке виступає важливою рисою особистості, здатної до самоактуалізації у різноманітних видах творчої діяльності; виявляється сукупність педагогічних умов, що забезпечують успішне формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності.

Вихідним положенням у дослідженні є теза про необхідність взаємозумовленості *духовного*, що передбачає розуміння багаторівневого принципу наслідування (Платон, Аристотель), *єдності свідомого та підсвідомого* (Фома Аквінський, В. Вернадський, І. Зязюн); *чуттєвого та свідомого* (М. Козачинський.); *інтелектуального*, що забезпечує незалежність від стереотипних думок, активізує творчу діяльність особистості, сприяє оволодінню прийомами пізнання (Г.Сковорода); *суттєво-творчого*, що сприяє фантазуванню, створенню власних оригінальних образів-думок, імпровізації (Г. Ганенко, В. Ражніков, П.Вайнцвайг).

З'єднуючою ланкою в цьому виступають включення до творчої діяльності емоційно-вольових складових особистості, механізмів спонтанної творчості, прийомів актуалізації

образів-ідей та асоціювання.

Розглядається поняття “готовність” з позиції формування особистості як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на її внутрішні сили (М. Фіцула).

У науковій літературі “готовність” розглядається як системоутворююча характеристика (Л. Кондрашова), особливий тривалий чи короткочасний психічний стан (М. Левітов), активно діяльнісний стан особистості (М. Дьяченко, Л. Кандилович, В. Пономаренко), у контексті залежності між рівнем результатів діяльності, засобами вирішення завдань, встановлення ряду чинників, що забезпечують рівень результатів (А. Ліненко).

Уточнюються поняття “творчість”, “творча діяльність”, “готовність до творчої діяльності”, які визначаються як складне поєднання психічних особливостей, що становлять основу установки учня на розуміння функцій творчої діяльності, творчої позиції, оптимальних способів діяльності, співвідношення власних можливостей з подоланням труднощів, які виникають у вирішенні творчих завдань та досягненні поставленої мети. Готовність базується на поєднанні суб’єктивних та об’єктивних факторів свідомості, що відображається у творчій діяльності та в якостях особистості.

Розкривається механізм формування готовності учнів музичних шкіл, основу якого складають зв’язки між установками на творчу діяльність, навчальною спрямованістю особистості вчителя та учня і діяльністю.

Комплексний характер виявлених зв’язків визначає багатокomпонентність структурної моделі формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності. Необхідними і достатніми є такі її компоненти:

- *мотиваційний*, що передбачає формування потреби особистості до вивчення універсальних підходів у вирішенні творчих завдань, оволодіння рефлексією, досягнення самобутності та пошуку творчого партнера на основі діалогу;
- *орієнтаційний*, зумовлений потребою в самореалізації, самовдосконаленні, збагаченні самосвідомості та накопиченні емоційно-образного та духовного досвіду, утворенні нового продукту творчості;
- *емоційно-вольовий*, що забезпечує творчість учня на основі емоційно-особистісного навчання, коли здійснюється художній вчинок в аспекті власного творіння, інтеграція художнього образу музичного творіння в самосвідомість особистості; вирішення творчих завдань на основі системи відкритого типу, що поєднує відпрацьовані методи, способи вирішення поставленої мети з новими структурами психологічного, особистісного та світоглядного рівнів;
- *психофізіологічний*, який потребує розвитку музичних здібностей особистості (слух, пам’ять, ритм), що є передумовою творчої діяльності;
- *оцінювальний* компонент: самооцінка учнями продуктів власної творчості, художніх вчинків партнерів на основі творчого діалогу, визначення елементів новизни, прояву ризику у

вирішенні творчих завдань.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, спостережень за навчально-творчою діяльністю учнів у процесі індивідуальних та позакласних занять (факультатив “Я – творча особистість”), самооцінок учнів і експертних оцінок визначено чотири рівні готовності: низький (адаптивний), середній (продуктивний), достатній (варіативно-утворювальний), високий (індивідуально-утворювальний), і ознаки, які відображають суттєві характеристики структурних компонентів готовності учнів до творчої діяльності.

Дається детальна характеристика структурних компонентів та рівнів готовності учнів до творчої діяльності, впровадження якої потребує визначення таких методів навчання (традиційні та нетрадиційні), що забезпечують формування готовності учнів до творчої діяльності у відповідності до сучасних вимог до особистості.

Доведено, що нетрадиційні методи навчання є способом забезпечення процесу формування готовності, у яку покладено нелінійну інформацію. Вона базується на визначенні засобів, прийомів пошуку стимулів впливу на почуття, фантазію, інтуїцію, сферу ірраціонального.

Ефективність впровадження нетрадиційних методів навчання залежить від їх різноманітності: *психодрами* (застосовується з метою формування потреб щодо пізнання власного “Я”, вмінь до самовдосконалення); *евритміки* (націлений на формування синтетичних вмінь); *імпровізації* (спрямований на спонтанність творчого процесу, розуміння сенсу творчого завдання, перетворень у навчально-творчій діяльності); *мозкового штурму* (орієнтований на формування готовності до активного спілкування, індивідуальне висловлювання думок, синтез інтелектуальної активності та спонтанної творчості особистості); *емоційно-образної драматургії* (скерований на формування вмінь до самооцінки, рефлексії, мотивації, нових уявлень); *асоціювання* (націлений на подолання стереотипів сприйняття та мислення, що сприяє стрибку в невідоме); *випередження теорією практики* (скерований на формування вмінь до узагальнень, декодування смислів та відпрацювання певних алгоритмів дій); *ігрові методи* (зумовлені формуванням асоціативного мислення, розвитком емпатичних здібностей, вмінь фантазування).

Доведено, що нетрадиційні методи навчання забезпечують формування високого рівня готовності до творчої діяльності учнів у музичних класах, що передбачає здатність у ході виконання творчих завдань діяти вільно, ініціативно, поєднувати індивідуальні та колективні дії, здійснювати перехід теоретичних знань в конкретно-предметну діяльність. Ефективність впровадження нетрадиційних методів навчання в музичних класах залежить від їх взаємодії з традиційними, що сприяє переходу на формування більш високих рівнів готовності. Взаємодія нетрадиційних методів з традиційними обумовлює застосування в навчальному процесі функції, змістом якої є заохочення до оригінальних пропозицій і задумів, забезпечення рівності у творчих дискусіях.

Визначено, що впровадження системи нетрадиційних методів навчання забезпечується

створенням сукупності педагогічних умов, які передбачають необхідність формування потреб особистості у співвідношенні з рівнями готовності до творчої діяльності; самоактуалізацію особистості, яка має на увазі формування здатності до суджень, аналізу, порівнянь; умов, що забезпечують пізнання унікального “Я” особистості.

Доведено, що поняття “педагогічні умови” є утворенням складним та динамічним і скероване на: а) забезпечення активної взаємодії системи факторів на основі поєднання мотиваційних, інтелектуальних та емоційних структур творчої особистості учня; б) результативність цієї взаємодії у співвідношенні з рівнями готовності до творчої діяльності; в) формування установок на самоактуалізацію особистості, оволодіння вміннями аналізу, порівнянь, утворення продуктів власної творчості.

У другому розділі “Дослідно-експериментальна програма використання нетрадиційних методів навчання музики у формуванні готовності учнів до творчої діяльності” подається аналіз педагогічної практики музичних шкіл із досліджуваної проблеми; викладається методика проведення експериментальної роботи, конкретизується зміст, аналізуються результати педагогічного експерименту на основі визначених рівнів сформованості готовності (низький, середній і високий), її ознак, які відображають суттєві характеристики цього поняття і критеріїв кожного рівня готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності, які диференціюються в міру прояву сукупності показників.

Під час констатуючого експерименту виявлено залежність між використанням традиційних методів навчання та формуванням інтелектуально-творчих якостей особистості. У більшості учнів переважає потреба отримувати готову інформацію від вчителя щодо виконання завдань, вони не здатні до пошуку стимулів творчої діяльності, визначення сенсу концепції власного “Я”.

За результатами кількісного аналізу перевірених завдань щодо сформованості рівнів готовності до творчої діяльності учнів 5-7 класів встановлено: *низький (адаптивний) рівень* складав 44%; *середній (продуктивний) рівень* - 40%; *достатній (варіативно-утворювальний) рівень* - 16%; *високий (індивідуально-утворювальний) рівень* - 0%. При цьому причина низьких рівнів сформованості готовності учнів до творчої діяльності полягала в домінуванні формального та предметного підходу до процесу навчання, які не орієнтують на вирішення особистісних проблем, цільових надзавдань, оволодіння прийомами, творчих дій.

У ході дослідження виявлено недоліки у діяльності вчителів: формування знань реалізується поза визначенням взаємозв'язків окремих ланцюжків, притаманних структурі готовності учнів до творчої діяльності, поза забезпечення некерованих дій, поєднанням інтелектуальних та емоційних компонентів, включення суб'єкт-суб'єктних взаємодій за законами митця, визнання самотньої цінності індивіда.

Виявлені у ході констатуючого експерименту недоліки зумовили необхідність проведення

формуючого експерименту, програма якого передбачала у своїй основі цілеспрямовану і систематичну діяльність у формуванні готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності нетрадиційними методами навчання.

В основу дослідної роботи було покладено проведення факультативу “Я – творча особистість”, зумовленого пріоритетами індивідуальності, самостійності, самобутності дитини як активного носія суб’єктивного досвіду, що склався до організації спеціально забезпеченого навчання; індивідуальних та групових занять.

Основу процесуальної сторони індивідуальних та групових занять складала сукупність педагогічних умов. Взаємозв’язок з програмою нетрадиційних методів навчання в оволодінні знаннями, навичками, вміннями творчої діяльності учнів через самопізнання власної позиції, актуалізацію досвіду, саморегуляцію діяльності, оригінальне вирішення творчих завдань забезпечувався взаємодією комплексу педагогічних умов. Це знайшло відображення у змісті п’ятих етапів дослідження формуючого експерименту.

Перший етап формування готовності учнів до творчої діяльності передбачав забезпечення сукупності педагогічних умов на основі утворення продуктів власної творчості. Другий етап навчання реалізовувався паралельно з діагностуванням та врахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнів, коли визначалися і формувалися блоки навичок, їх послідовність, систематизація та поліваріативність. Третій етап передбачав формування в учнів блоків-навичок, в основу яких покладено систему вправ, зумовлених особливостями музичного мислення. Четвертий етап обумовлений варіюванням творчими завданнями. Акцентувалася увага на збільшенні факторів впливу щодо оволодіння вміннями імпровізації. П’ятий етап передбачав використання системи нетрадиційних методів на основі ускладнення творчих завдань, завдань-ситуацій, установок на алгоритми творчих дій, спеціальні вправи.

Система впровадження завдань, вправ, ситуацій, нетрадиційних методів базувалася на поєднанні мотиваційних, інтелектуальних та емоційних компонентів творчої діяльності, цілісного підходу до неперервної взаємодії всіх рівнів готовності з урахуванням гуманістичної, розвиваючої функції, скерованої на формування унікального “Я” особистості.

Формуючий експеримент показав ефективність моделюючих завдань-імпровізацій, ситуацій співробітництва, вправ із розвитку вмінь для оперування різноманітними уявами в ході творчої діяльності, завдань на перехід до самоактуалізації дій за законами митця і оволодіння демократичним стилем спілкування, групових занять, факультативу “Я – творча особистість”, націленого на оволодіння синтетичними знаннями та вміннями, емпатією та рефлексією, що сприяє динаміці зростання рівнів готовності до творчої діяльності в учнів від низького до достатнього й вищого рівнів. Всього у формуючому експерименті взяли участь 292 учня.

За результатами формуючого експерименту встановлено динаміку зростання обсягу й якості

показників рівнів сформованості цього складного особистісного утворення.

Порівняльний аналіз результатів перевірних завдань, виконання контрольних робіт, усних опитувань учнів 5-7 класів, рейтингових технологій у ході попередніх періодичних контрольних зрізів виявив динаміку рівнів готовності в позитивний бік.

З таблиці можливо встановити, що перед початком експериментів значну частину склали учні з низьким (44%) та середнім (40%) рівнями сформованості готовності, в учнів були відсутні навички до фантазування, вирішення творчих завдань, самоаналізу, творіння, орієнтації на визначення сенсу концепції “Я – образ”. Високий рівень був відсутній.

Після завершення дослідно-експериментальної роботи змінилось співвідношення рівнів сформованості готовності у позитивний бік. Так, низький рівень готовності до творчої діяльності зменшився на 38,8%, середній рівень зменшився на 34,4%, достатній рівень зріс на 23,2%, показник високого рівня готовності зріс на 50%. Учні оволоділи вміннями оперування синтетичними знаннями, в них сформувалась потреба до порушення стереотипних уявлень, поєднання думок і почуттів до фантазування та утворення нових оригінальних продуктів творчої діяльності.

Таблиця результатів формування
рівнів готовності учнів до творчої діяльності
Творчі завдання

	Класи					
	5	6	6а	7	7а	сер. знач.
До впровадження експериментальної програми						
високий рівень	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0%
достатній рівень	25 %	15 %	10 %	15 %	15 %	16%
середній рівень	40 %	45 %	45 %	35 %	35 %	40%
початковий рівень	35 %	40 %	45 %	50 %	50 %	44%
Після впровадження експериментальної програми						
високий рівень	45 %	46 %	56 %	58 %	45 %	50%
достатній рівень	44 %	44 %	30 %	32 %	46 %	39,2%
середній рівень	6 %	4 %	8 %	4 %	6 %	5,6%
початковий рівень	5 %	6 %	6 %	6 %	3 %	5,2%

У ході дослідження встановлені зв'язки між впровадженням нетрадиційних методів навчання та рівнями підвищення якості сформованості готовності учнів до творчої діяльності. При формуванні емоційно-вольового і мотиваційного компонентів (індивідуально-утворювальний рівень) найбільш ефективними були такі методи навчання: асоціативні, ігрові, імпровізаційні і методи емоційно-образної драматургії; при оцінювальному компоненті (варіативно-утворювальний рівень) використовувалися методи психодрами, евритміки та інші; при орієнтаційному та психофізіологічному компонентах (продуктивний рівень) ефективними були методи накопичених знань, навичок, умінь, проблемні методи; при пізнавально-операційному компоненті (адаптивний рівень) використовувалися методи за джерелами передачі та сприйняття інформації, словесні, наочні та інші.

Одержані результати дозволяють говорити про ефективність розробленої й апробованої на практиці дослідно-експериментальної програми, яка при дотриманні сукупності педагогічних умов й у використанні нетрадиційних методів навчання підвищує становлення цього складного особистісного утворення. Викладене вище свідчить про те, що завдання вирішено, гіпотезу підтверджено, мети дослідження досягнуто.

У **висновках** узагальнюються основні результати дослідження.

1. Теоретичний аналіз основних характеристик готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності дозволяє стверджувати, що формування цього складного особистісного утворення стане керованим, якщо: а) впровадити у програму навчання учнів музичних шкіл факультатив “Я – творча особистість” з розвитку творчих якостей особистості; б) надати його змісту відповідності потребам щодо творчої діяльності, установок до самоактуалізації, різних форм спілкування, розширення сфери моделювання емоцій, визначення індивідуальних можливостей учнів; в) навчати методиці творчої роботи; г) забезпечити гармонійне поєднання індивідуальних та групових занять, нетрадиційних і традиційних методів навчання; д) своєчасно діагностувати стан готовності учнів 5-7 класів до творчої діяльності й орієнтувати їх на вільне асоціювання, визначення індивідуальних якостей, любові та поваги до самого себе.

2. Можливості дослідного навчання і його результативність у підвищенні рівня готовності учнів значно зростають, якщо процес навчання музики зумовлений взаємодією різних видів творчої діяльності на основі самопізнання та бажанні самореалізуватися, самооцінки за допомогою особливостей художньої драматургії, які дозволяють учням творчо вирішувати навчальні завдання.

3. Доведено, що ефективність формування готовності учнів до творчої діяльності досягається завдяки дотриманню таких умов: чіткості уявлень учнів про сутність творчої діяльності; становлення мотивації творчої особистості; наявності потреби у постійному самовдосконаленні на всіх рівнях сформованості готовності забезпечення емоційного клімату; залучення учнів до активної творчої діяльності; вміння вчителя забезпечити співтворчість з учнем як повноцінним суб'єктом спілкування.

4. Сукупність засобів, апробованих у дослідно-експериментальній роботі, при її цілеспрямованому, систематичному і послідовному використанні дає такі результати: підвищується сформованість емоційно-вольових та мотиваційних компонентів структури готовності до творчої діяльності; успішність учнів у навчально-творчій діяльності досягає рівня реальних можливостей, що підтверджується наявністю стабільної мотивації та потреб у моделюванні ситуації митця на принципах співтворчості з партнерами та вчителями; закріплюються навички та вміння творчої діяльності; зростають показники творчого ставлення до виконання надзавдань, підвищується здатність відповідати за художні вчинки та результати власної праці в ході вирішення колективних завдань.

5. Результати дослідження свідчать про те, що висунуту в дисертаційному дослідженні гіпотезу підтверджено теоретично і практично, поставлених мети і завдань досягнуто.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Потребують подальшого вивчення питання:

- визначення виховного потенціалу індивідуальних та позакласних уроків музики;
- пошук нових технологій навчання в музичних школах;

· вивчення закономірностей творчої діяльності учнів музичних шкіл.

Із вирішенням цих питань ми пов'язуємо подальше вдосконалення процесу формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях автора:

1. Король А.М. Нестандартні методи навчання музики при підготовці до творчої діяльності // Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць / Ред. кол. Гузій Н.В. (відп. ред.) та інші. - К., 1999. - Вип. 3. - С. 232 - 235.
2. Король А.М. Учбово-творча діяльність як фактор розвитку особистості // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Педагогічні науки: Збірник наукових праць. - Одеса, 2000. - Вип. 1 - 2. - С. 157 - 164.
3. Король А.М. Класифікація нетрадиційних методів музичного навчання в творчому розвитку особистості // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць / Ред. кол. Гузій Н. В. (відп. ред.) та інші. - К.: НПУ, 2000. - Вип. 4. - С. 58 - 63.
4. Король А.М. Традиційні та нетрадиційні методи навчання у розвитку творчої особистості // Рідна школа. - 2000. - № 12. - С. 29 - 30.
5. Король А.М. Формування потреб як педагогічна умова виховання готовності учнів в музичних класах до творчої діяльності // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки: Збірник наукових праць. - Одеса, 2002. - Вип. 1-2.-С.186-193.
6. Король А.М. Готовність учнів до творчої діяльності як фактор розвитку особистості в процесі музичного навчання // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць / Гол. редактор В. К. Буряк. - Кривий Ріг, 2001. - Вип. 3. - С. 50 - 58.
7. Король А.М. Гра як основа творчої діяльності учнів на уроках музики // Проблема імітаційно-ігрового підходу до організації навчального процесу у вищій школі: Збірник наукових матеріалів (за підсумками роботи Міжнародної науково-практичної конференції “Проблема імітаційно-ігрового підходу до організації навчального процесу у вищій школі” 27 - 28 вересня 2001 р.) / За ред. Л. В. Кондрашової. - Кривий Ріг, 2001. - С. 142 - 146.

АНОТАЦІЯ

Король А. М. Формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності. - Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09. – теорія навчання. – Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2002.

У дослідженні розглянуто можливості формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності. Уточнено зміст, структуру поняття "готовність до творчої діяльності", визначено критерії та основні показники. Експериментально доведено ефективність поєднання сукупності педагогічних умов з використанням нетрадиційних методів навчання для організації індивідуальних та групових занять з факультативу "Я – творча особистість", завдань-вправ на моделювання ситуацій, тренінгів, індивідуального навчання та конкретно-творчої діяльності учнів у формуванні готовності, розкрито динаміку розвитку цієї якості особистості.

Матеріали дослідження дають теоретично-педагогічну основу для подальшого вдосконалення формування готовності учнів музичних шкіл до творчої діяльності.

Ключові слова: творча діяльність, готовність до творчої діяльності, показники формування готовності, нетрадиційні методи навчання, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Король А. Н. Формирование готовности учащихся музыкальных школ к творческой деятельности. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09. – теория обучения. – Криворожский государственный педагогический университет, Кривой Рог, 2002.

В исследовании обоснована целостность системы нетрадиционных методов обучения в формировании готовности учащихся музыкальных школ к творческой деятельности как одна из составляющих компонентов усовершенствования процесса обучения в музыкальных школах. Раскрыты сущность, содержание, структура, основные показатели и уровни её сформированности. За основу взяты теоретические положения о взаимосвязи духовного и материального, сознательного и подсознательного, рационального и чувственного факторов; взаимообусловленности результатов творческой деятельности на основе соотношения внешней и внутренней стратегии личности, использования ранее найденных знаний в решении новых задач, учета индивидуальных возможностей учащегося как ответственного и сознательного субъекта, способного к самостоятельным художественным поступкам; о взаимозависимости уровня готовности и усвоения системы знаний, навыков, умений; о специфике творческой деятельности личности учащегося; о роли в её результативности способов оперирования синтетическими знаниями и умениями; включения в разные этапы творческой деятельности; преобразования собственного "Я" в конкретно-предметных действиях.

В исследовании прослеживается поэтапный характер формирования готовности к творческой деятельности и доказывается, что если обеспечить систематизацию и обобщение

учащимися осмысленных знаний, использование ассоциативных связей между реалиями действительности; самореализацию на основе собственных продуктов творчества, закрепление установок на познание индивидуальных возможностей, решение сверхзадачи; формирование мотивационной сферы с учётом поиска стимулов развития креативности, потребностей к фантазированию, рефлексии; умений прогнозировать творческие задачи, способности к самоусовершенствованию, то процесс становления этого сложного личностного образования станет управляемым.

Теоретически обоснована и экспериментально доказана результативность программы опытно-экспериментального обучения, основу которой составило использование: 1) нетрадиционных методов обучения, нацеленных на познание сути творческой деятельности, овладение разнообразными технологиями в решении творческих задач, овладение навыками и умениями синтезировать противоположные точки зрения, создавать оригинальные продукты творчества; 2) заданий-ситуаций, обусловленных моделированием импровизации на основе беседы, дискуссий, диалога, переноса действий, предвидения и прогнозирования; 3) творческих заданий разного уровня трудности; 4) ситуаций, которые на основе импровизации моделируют действия по законам искусства, обеспечивают овладение приёмами характерными для творчества; 5) заданий по формированию таких качеств личности как терпение, взаимоуважение, ориентация на лидерство и проявление инициативы в новой ситуации, формирование умений действовать согласованно, создавать образы реальной действительности, преобразовывать их в художественные представления.

Формирование готовности учащихся музыкальных школ рассчитано не только на расширение объёма специальных знаний, но и на овладение рядом умений: формировать цель в творческих заданиях, разрабатывать алгоритмы творческих действий, оценивать результаты и пути саморазвития, синтезировать общественный и личностный опыт, мобилизовать эмоционально-волевые качества в достижении цели, что позволяет стать полноценным субъектом в творческой деятельности.

На объёмном экспериментальном материале показано, что готовность к творческой деятельности учащихся музыкальных школ формируется в учебно-творческой деятельности, если механизмом объединения всех видов занятий есть элементы импровизации, межличностное общение средствами музыки, разнообразные формы коллективной импровизации, что обеспечивает возможность проявить каждому учащемуся индивидуальность и неповторимость личности.

Динамика уровня сформированности готовности учащихся к творческой деятельности обусловлена изменениями содержания обучения в музыкальных школах, когда его организация и технологии предполагают ориентацию учителя на личность учащегося, а не на передачу сути художественных ценностей, а сущность структуры обучения реализуется посредством

взаимодействия партнёров творческого общения на основе накопления квоты специальных идей, познания сути творческой деятельности, приёмов реализации теоретических понятий с помощью импровизации, использования альтернативных идей и их актуализации.

В исследовании теоретически обоснована и экспериментально проверена совокупность педагогических условий с использованием нетрадиционных методов обучения, обеспечивающих результативность формирования готовности учащихся музыкальных школ к творческой деятельности.

Материалы исследования составляют теоретическую основу для дальнейшего совершенствования формирования готовности учащихся музыкальных школ к творческой деятельности.

Ключевые слова: творческая деятельность, готовность к творческой деятельности, показатели формирования готовности, нетрадиционные методы обучения, педагогические условия.

ANNOTATION

Korol A.M. Formation of pupils' readiness for creative activities at music schools. - Manuscript.

Thesis for a candidate's degree by speciality 13.00.09 - the theory of education. - Kryviy Rig State Pedagogical University, Kriviy Rig, 2002.

The investigation deals with the abilities of formation of pupils' readiness for creative activities at music schools. The essence of the notions: "readiness for creative activities", its contents and structure have been defined more precisely; its criteria and principal features have been determined. The experimental investigation has confirmed the effectiveness of combining pedagogical conditions complex with the use of innovative methods of teaching to organize individual and group work on the optional course "I am a creative person", assignments - exercises on modeling situations, trainings, individual learning and exactly-creative activities of pupils in their formation of readiness; the dynamics of developing this personal feature has been revealed.

The materials of the investigation form theoretical and pedagogical foundation for further improvement the process of formation of pupils' readiness for creative activities at music schools.

Key words: creative activities, readiness for creative activities, features, levels of readiness formation; innovative methods of teaching, pedagogical conditions.